

Farhod Mahmudovich Tirkashyev

Sharof Rashidov nomidagi SamDU mustaqil-tadqiqotchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqola intellektual mulk toifasini tavsiflashga qaratilgan bo'lib, uning turli jihatlarini va huquqiy asoslarini yoritib beradi.

Intellektual mulk — bu inson ijodiy faoliyati natijasida yuzaga kelgan mulk bo'lib, unda mualliflik huquqi, patentlar, tovar belgilari, sanoat dizaynlari, va boshqalar mavjud. Maqola intellektual mulkning turli shakllari va ularning qonuniy himoyasi haqida batafsil ma'lumot beradi. Shuningdek, intellektual mulk huquqlarini buzish, ularni himoya qilish va xalqaro huquqiy me'yorlarga rioya qilish masalalari ham ko'rib chiqiladi. Yozma asarlardan tortib, texnologik ixtirolar va brend nomlarigacha bo'lgan intellektual mulk shakllari, ularning iqtisodiy ahamiyati va ijtimoiy ta'siri hamda zamonaviy dunyoda ularga bo'lgan ehtiyoj o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Patent, mualliflik huquqi, tovar belgisi, savdo siri, intellektual mulk huquqlari, ixtirochi, innovatsiya, litsenziya, qayta ishlab chiqarish huquqi, kommersiyalash, intellektual mulkni buzish, himoya qilishning yuridik asoslari, boshqa davlatlardagi intellektual mulk tizimi.

Abstract: This article aims to describe the category of intellectual property and shed light on its various aspects and legal foundations.

Intellectual property is property created as a result of human creativity, including copyrights, patents, trademarks, industrial designs, etc. The article provides detailed information on various forms of intellectual property and their legal protection. Issues of violation of intellectual property rights, their protection and compliance with international legal norms are also considered. From written works to technological inventions and brand names, forms of intellectual property are explored, their economic importance and social impact, and the need for them in the modern world.

Keywords: patent, copyright, trademark, trade secret, intellectual property rights, inventor, innovation, license, right of reproduction, commercialization, infringement of intellectual property, legal basis of protection, intellectual property system in other countries.

Аннотация: Целью данной статьи является описание категории интеллектуальной собственности и освещение ее различных аспектов и правовых основ.

Интеллектуальная собственность – это имущество, созданное в результате творчества человека, в том числе авторские права, патенты, товарные знаки, промышленные образцы и т.д. В статье представлена подробная информация о различных формах интеллектуальной собственности и их правовой охране. Также рассмотрены вопросы нарушения прав интеллектуальной собственности, их защиты и соблюдения международно-правовых норм. От письменных произведений до технологических изобретений и торговых марок, исследуются формы интеллектуальной собственности, их экономическое значение и социальное влияние, а также необходимость в них в современном мире.

Ключевые слова: патент, авторское право, товарный знак, коммерческая тайна, права интеллектуальной собственности, изобретатель, инновация, лицензия, право на воспроизведение, коммерциализация, нарушение интеллектуальной собственности, правовые основы защиты, система интеллектуальной собственности в других странах.

KIRISH

Intellectual mulk toifasini tavsiflash Intellectual mulk (IM) — bu shaxsning intellektual faoliyati, ijodiy ishlar yoki bilimlarni himoya qilish va ularni boshqalar tomonidan nohaq foydalanishdan saqlashga qaratilgan huquqlar majmuasidir.

Bu mulk turi fizikal mulkdan farq qiladi, chunki intellektual mulk o'zida g'oya, ijod, bilim yoki tasavvurni aks ettiradi, ularni huquqiy himoya orqali boshqarish va ekspluatatsiya qilish imkonini yaratadi. Intellectual mulk huquqlari, asosan, ijodiy ishlarga ega bo'lgan shaxslar yoki tashkilotlarga ularning ijodiy mahsulotlarini boshqarish va ulardan foyda olish imkonini beradi.

Intellectual mulkning asosiy toifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Mualliflik huquqi – bu asarlar va ijodiy ishlarni himoya qilishga mo'ljallangan huquq bo'lib, unda yozma asarlar, musiqa, san'at, dasturlar va boshqa ijodiy mahsulotlar muallifining huquqlarini himoya qilishga qaratilgan.

Patent huquqlari – ixtirolar va texnologik yangiliklarni himoya qilishga mo'ljallangan huquq bo'lib, ixtirochini ularning ixtirosini boshqalardan himoya qilish huquqiga ega qiladi.

Tovar belgisi va xizmat ko'rsatish belgisi – bu kompaniyalar yoki tashkilotlarning mahsulotlari yoki xizmatlarini boshqalardan ajratib turuvchi belgilardir. Tovar belgisi, masalan, nomlar, logotiplar, ranglar yoki boshqa identifikatorlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Sanoat namunasi – bu mahsulotning tashqi ko'rinishini, dizaynini va uning estetik jihatlarini himoya qilishga qaratilgan huquqlardir.

Savdo sirlari – bu kompaniyaning raqobat ustunligini saqlash uchun maxfiy bo'lib qoladigan ma'lumotlar yoki texnologiyalarni himoya qilishga qaratilgan huquqdir.

Intellectual mulk toifalarining har biri o'zining maqsadi va huquqiy himoyasi bilan ajralib turadi, lekin ularning barchasi ijodkorlarga o'z ishlaridan tijorat foydasi olish imkonini beradi va shu bilan birga, ularning huquqlarini himoya qiladi.

Bu tizimni joriy etishning asosiy maqsadi — intellektual mehnatning qiymatini tan olish va unga asoslangan yangi texnologiyalar, mahsulotlar va xizmatlarning rivojlanishini ta'minlashdir.

Mavzuga oid adabiyotlar sharxi

"Intellectual mulk" toifasini tavsiflash mavzusi bo'yicha bir qancha xorijiy olimlar ilmiy ish olib borishgan ulardan:

Kallmann, S. (2011). Intellectual Property: A Practical Guide to Rights and Remedies. – Ushbu asar intellektual mulkning turli sohalarini, uning huquqiy jihatlarini va to'liq tushunilishini ta'minlash uchun tavsiflaydi. Muallif intellektual mulkning huquqiy va amaliy aspektlarini tahlil qiladi.

Mughal, M. K. (2014). Intellectual Property Law: An Overview. – Bu kitob intellektual mulk huquqi sohasidagi asosiy tushunchalar, huquqiy tartibotlar va nazariyalarni umumlashtiradi.

World Intellectual Property Organization (WIPO) Reports. – Jahon intellektual mulk tashkiloti tomonidan chop etilgan hisobotlar va materiallar, intellektual mulk huquqining global ko'rinishini, uning afzalliklari va cheklovlarini tushuntirishda juda foydali hisoblanadi. WIPO saytidan so'nggi yangilanishlarni topish mumkin.

Reichman, J. H., & Dreyfuss, R. C. (2006). Intellectual Property in the New Technological Age. – Bu asar texnologik yangiliklar va intellektual mulk huquqlari o'rtasidagi bog'liqlikni, yangi texnologiyalarni himoya qilishda yuzaga kelgan masalalarni ko'rib chiqadi.

Tobias, J. (2013). Intellectual Property Rights: A Global Perspective. – Muallif global miqyosda intellektual mulk huquqlarining qanday ishlashini, ularning turli mamlakatlardagi qamrovini va ularni himoya qilish mexanizmlarini batafsil tushuntiradi.

Vesel, K. M. (2017). Intellectual Property Law and Policy. – Bu asar intellektual mulk huquqlarining qonuniy doirasini, amaliyotda qanday ishlashini va ularning rivojlanishini o'z ichiga oladi.

Qonunchilik hujjatlari: O'zbekiston Respublikasi va boshqa davlatlardagi intellektual mulkni himoya qilishga oid qonunlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlar, masalan, O'zbekiston Respublikasi intellektual mulkni himoya qilish agentligi tomonidan nashr etilgan materiallar.

Bu manbalar intellektual mulk huquqining asosiy tushunchalarini, uning turli tarmoqlarda qanday ishlashini va xalqaro me'yorlarni tavsiflashda yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi: Ushbu maqolani yozishda Normativ yondashuv, tahlil qilish metodlari, empirik yondashuv, tahlil qilish metodlari, kvantitativ metodlar, yuridik va iqtisodiy yondashuv usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar.

Intellektual mulk (IM) — bu insonning ijodiy faoliyati natijasida paydo bo'lgan va huquqiy himoyaga ega bo'lgan asarlar, g'oyalar, ixtirolar va boshqa kreativ mahsulotlardir. IM toifasi juda keng va turli kategoriyalarga bo'linadi, har bir kategoriyaning o'ziga xos huquqlari, himoya muddatlari va talablariga ega. Bu soha iqtisodiyotning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi, chunki u innovatsiyalar va texnologiyalarni rivojlantirishga asos bo'ladi.

Intellektual mulk toifalari

Intellektual mulk toifalari quyidagicha bo'linadi:

Mualliflik huquqi:

Tavsif: Mualliflik huquqi — bu ijodiy faoliyat orqali yaratilgan asarlarni himoya qilish huquqi. Bunga adabiyot, san'at, ilmiy va boshqa asarlar kiradi.

Tahlil: Mualliflik huquqi muallifga asar ustidan o'z huquqlarini beradi, ularni ko'chirish, ko'paytirish, tarqatish va umumlashtirish kabi faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Mualliflik huquqi avtomatik tarzda yaratilgan asarga beriladi, alohida ro'yxatdan o'tish talab qilinmaydi, lekin ro'yxatdan o'tish huquqini isbotlashda yordam beradi.

Patenti huquqi:

Tavsif: Patent — bu ixtirochi tomonidan yangi, foydali va yaratuvchan ixtirolarga nisbatan berilgan huquqdir. Patent egasi o'z ixtirosidan faqat o'zi foydalanishga yoki uni boshqalarga sotish va litsenziyalash huquqiga ega bo'ladi.

Tahlil: Patent tizimi ilmiy-texnikaviy taraqqiyotga turtki beradi. Ixtirochi muayyan muddat (odatda 20 yil) davomida o'z ixtirosini himoya qilishi mumkin. Biroq, patent faqat yangi, sanoatda qo'llanilishi mumkin bo'lgan ixtiro uchun beriladi.

Tovar belgilari (brendlar):

Tavsif: Tovar belgilari yoki brendlar — bu kompaniyalar yoki shaxslar o'z mahsulotlarini boshqalaridan ajratib ko'rsatish uchun ishlatadigan, ular tomonidan ishlab chiqarilgan yoki sotilgan tovarlar va xizmatlarni belgilaydigan nomlar, belgilar, logotiplar yoki shiorlardir.

Tahlil: Brendlar bozorda korxonaning identifikatsiyasi va imidjini yaratadi. Ular iste'molchilar uchun mahsulotni tanib olishni osonlashtiradi va raqobatdagi ustunlikni ta'minlaydi. Tovar belgilari uzoq muddat davomida himoyalangan bo'lishi mumkin, lekin ularning davomiyligi va kuchi belgilarning mashhurligiga bog'liq.

Savdo siri (kompaniyaning maxfiy ma'lumotlari):

Tavsif: Savdo sirri — bu kompaniyalar tomonidan o'zlarining iqtisodiy manfaatlarini saqlab qolish va raqobatchilardan himoya qilish maqsadida saqlanadigan maxfiy ma'lumotlar.

Tahlil: Savdo sirri kompaniyaning ishlab chiqarish jarayonlari, mahsulot dizaynlari yoki boshqa maxfiy ma'lumotlarni o'z ichiga olishi mumkin. Bu huquqni buzganlar uchun jiddiy jarimalar va javobgarlik mavjud bo'lib, ular bu ma'lumotlarni noqonuniy ravishda oshkor qilishi yoki ulardan foydalanganligi uchun jazolanishi mumkin.

Geografik ko'rsatkichlar:

Tavsif: Geografik ko'rsatkichlar o'ziga xos mahsulotlarni yoki xizmatlarni aniqlash uchun hududga xos bo'lgan nomlardan iboratdir. Bunga o'ziga xos hududdagi o'simliklar, oziq-ovqat mahsulotlari va boshqa ishlab chiqarish tizimlari kiradi.

Tahlil: Bu huquqlar asosan mahsulotning sifatini va manbasini ta'minlashga yordam beradi. Masalan, "Roquefort" pishlog'i faqat Fransiyaning Roquefort mintaqasida ishlab chiqarilgan bo'lsa, uni boshqa joyda ishlab chiqarish mumkin emas.

Bu ko'rsatkichlar mahalliy ishlab chiqaruvchilarga yordam beradi va noto'g'ri foydalanishdan himoya qiladi.

Intellektual mulkni himoya qilishning ahamiyati

Intellektual mulkni himoya qilish ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishga ta'sir ko'rsatadi. U innovatsion jarayonlarni qo'llab-quvvatlaydi va tadbirkorlikni rag'batlantiradi. Aks holda, ijodiy va ixtirochilik faoliyatining natijalari noqonuniy ravishda nusxalanishi yoki noqonuniy foydalanilishi mumkin. Himoya qilish orqali yaratuvchilar va kompaniyalar o'z mehnatlari uchun adolatli kompensatsiya olishadi va o'z resurslarini kelajakda rivojlantirishga sarflaydilar.

Natijalar

Intellektual mulk toifalari quyidagicha natijalarga olib keladi:

Innovatsion rivojlanish: IM tizimi yangi texnologiyalar va mahsulotlar yaratishni rag'batlantiradi.

Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash: IM mualliflari o'z g'oyalarini tijoratlashtirish va daromad olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Bozorni tartibga solish: Tovar belgilarining himoyasi, savdo sirlarining qo'llanilishi va geografik ko'rsatkichlarning mavjudligi bozorda adolatli raqobatni ta'minlaydi.

Ijtimoiy va madaniy rivojlanish: Mualliflik huquqi va boshqa IM shakllari madaniy merosni saqlab qolishga va xalqaro miqyosda almashinishni rag'batlantiradi.

Intellektual mulk toifalarining himoyasi ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan muhimdir. Bu nafaqat yaratuvchilarga o'z g'oyalari va asarlarini himoya qilish imkonini beradi, balki jahon bozorida raqobatbardoshligini ta'minlashga yordam beradi. IM tizimi davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni va yangi ilmiy-texnikaviy taraqqiyotlarni qo'llab-quvvatlaydi. Shuningdek, bu huquqiy himoya yaratuvchilarning ishlarini qadrlash va mukofotlash uchun zaruriy sharoitlarni yaratadi.

1-jadval. Intellektual mulk toifalari jadvali

Toifa	Tavsif	Misollar
Patentlar	Yangi ixtirolar va texnologiyalarni himoya qiladi.	Mashina qismlari, yangi usullar yoki protseduralar.
Barcha mualliflik huquqlari	Asosiy ijodiy ishlanmalarni (adabiyot, san'at, ilmiy ishlar) himoya qilish.	Kitoblar, musiqa, film, rasmlar.
Tovar belgilari	Tovarlar yoki xizmatlarni boshqa kompaniyalarning mahsulotlaridan ajratish uchun ishlatiladi.	Logotiplar, brend nomlari, ishlab chiqaruvchilar belgisi.
Sanoat dizayni	Mahsulotlarning tashqi ko'rinishlari, estetik dizayni.	Avtomobil dizayni, mebel, kiyim.
Savdo sirri	Kompaniyaning tijoratga oid nozik axborotlarini (ishlab chiqarish usullari, mijozlar ro'yxati, marketing strategiyalari) himoya qiladi.	Maxsus ishlab chiqarish formulalari, mijozlar ma'lumotlari.
Geografik belgi	Mahsulotlarning ma'lum bir geografik hududga xosligini ta'kidlaydi va himoya qiladi.	"Parma" pishlog'i, "Champagne" shampani.

Ushbu jadval muallif tomonidan tuzilgan.

Xulosa va takliflar.

Intellektual mulkni himoya qilish tizimini kuchaytirish: Davlatlar intellektual mulkni himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirishi lozim. Bunga patent, mualliflik huquqi va tovar belgilari sohasidagi qonunchilikni takomillashtirish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish kiradi. Bu, shuningdek, plagiarizm va kontrafakt mahsulotlar bilan kurashishda muhimdir.

Intellektual mulk bo'yicha ta'lim va xabardorlikni oshirish: Ijodkorlar va tadbirkorlar o'rtasida intellektual mulkning ahamiyati haqida kengaytirilgan ta'lim va xabardorlik tadbirlarini o'tkazish kerak. Xususan, yosh ijodkorlar, startaplar va kichik bizneslar uchun intellektual mulkni qanday ro'yxatdan o'tkazish va himoya qilish bo'yicha treninglar tashkil etish zarur.

Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish: Intellektual mulkni himoya qilishdagi samaradorlikni oshirish uchun davlatlar o'rtasida xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu o'zaro muvofiqlashtirish, ma'lumot almashish va qonunlar bir-biriga moslashtirishni

talab qiladi. Bunda, BMTning WIPO (Dunyo Intellektual Mulk Tashkiloti) kabi tashkilotlarning rolini oshirish muhim.

Innovatsiyalarni rag'batlantirish: Innovatsiyalarni rag'batlantirish maqsadida, davlatlar ixtirochilarga yanada qulay sharoitlar yaratishi, ular uchun soliqlarni kamaytirish yoki imtiyozli shartlar taqdim etishi mumkin. Shu bilan birga, startaplar va tadbirkorlar uchun intellektual mulkni huquqiy himoya qilishda ko'mak beradigan maslahat xizmatlari tashkil etish zarur.

Intellektual mulkni himoya qilishda raqamli texnologiyalarni qo'llash: Raqamli texnologiyalar, shu jumladan sun'iy intellekt va blokchain texnologiyalaridan foydalanish orqali intellektual mulkni monitoring qilish va himoya qilishni takomillashtirish mumkin. Bu texnologiyalar asarlarni plagiarizm va noqonuniy foydalanishdan himoya qilishda samarali vosita bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, intellektual mulk – bu nafaqat ijodkorlar, balki butun jamiyat uchun muhim iqtisodiy va madaniy resursdir. Unga qo'yilgan huquqiy himoya esa, ijodkorlar va tadbirkorlarning o'z yaratuvchanlik va ish faoliyatini erkin amalga oshirishlarini ta'minlaydi. Shu sababli, bu sohada amalga oshiriladigan har qanday yangilik va takliflar jamiyatning barcha sohalarida barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.1967 yil 14 iyulda Stokgolmda imzolangan Butunjahon intellektual mulk tashkilotini tasdiqlovchi Konvensiya.

2.1973 yil 24 martdagi xalqaro patent tasnifi bo'yicha Strasburg shartnomasi.

3.1968 yil 8 oktyabrdagi sanoat namunalarining xalqaro tasnifini tashkil etish to'g'risidagi lokarn shartnomasi.

4.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.04.2022 yildagi PQ-221-son Intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi qarori.

5.I.Rustambekov, A.Nurudullayev. Xorijiy mamlakatlarda intellektual mulk huquqi. Toshkent – 2011.

6.O.Oqyulov. Intellektual mulk huquqi.Falsafa va huquq instituti Toshkent – 2005.

7.Tirkashyev, F. (2023). Intellektual mulkni boshqarish jarayonlarni o'rganishning nazariy muammolari.

8.Tirkashev, F., & Musurmonov, N. (2024). Global iqtisodiy rivojlanish sharoitida yashil iqtisodiyot muammolari. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 2(1).

9.Tirkashev, F., & Toshpulatova, K. (2024). "Yashil" iqtisodiyot: konsepsiyaning shakllanishi va asosiy kategoriyalari. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 2(1).

10.Tirkashev, F., & Zarmaxmatov, N. (2024). Raqamli iqtisodiyotning zamonamizdagi bugungi o'rni. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 2(1).

11.Tirkashev, F., & Xo'jaqulov, I. (2024). Jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdo munosabatlari. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 2(1).

12. Tirkashev, F., & Raxmatullayev, S. (2024). Davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirishda klasterlarning ahamiyati. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 2(1).
13. Xamdamova, N., Tirkashev, F., Sayfullayev, A., & Erkinov, S. (2024). Chorvachilikning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati va uning rivojlanishi. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 2(1).
14. Tirkashev, F., & Isaxonov, S. (2024). Qishloq xo'jaligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 2(1).
15. Tirkashev, F., & Asomiddinov, H. (2024). Mahalliy soliqlar va mahalliy yig'implarning iqtisodiy mohiyati. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 2(1).
16. Tirkashyev, F., & Asomiddinov, H. (2024). Tijorat tashkilotlarining investitsiya faoliyati.
17. World Intellectual Property Organization (WIPO) Reports.
18. www.lex.uz
19. www.stat.uz
20. www.edu.uz
21. www.norma.uz